

טובה גנזל

סוגיית ההפלות בספרות חז"ל מפרספקטיבה מגדרית

רונית נעמת עיר־שי, "אישה" או "חווה"? הפסקת היריון בשיח ההלכתי האורתודוקסי במאה העשרים
מפרספקטיבה מגדרית. הוצאת מאגנס, 2022.
279 עמודים.

ספרה של פרופ' רונית נעמת עיר־שי מאוניברסיטת בר־אילן, עוסק בדילמה של הפסקת היריון מתוך פרספקטיבות הלכתיות־פמיניסטיות. הספר הוא פיתוח והרחבה של פרק מעבודת הדוקטורט שלה, והוא בוחן את מעמדו של העובר בהלכה באמצעות בדיקה של הנחות יסוד מגדריות בטקסטים הלכתיים. הספר כולו הוא מלאכת מחשבת, שכן הוא מציג מנקודת מבט מקורית וייחודית את ספרות ההלכה, שחלקה מוכר, אך לראשונה היא נידונה בספר זה מפרספקטיבות מגדריות־פמיניסטיות ומוצגת בדרך בהירה וקולחת. זהו ספר חשוב לכל מי שמתעניין במקומם ובמשקלם של שיקולים מגדריים בפסקי הלכה, בסוגיית ההפלות, ובחשיבה הרבנית ודרכי התפתחותה עד ימינו. במשך דורות, וכמעט תמיד, נעשה הדיון ההלכתי באמצעות שיח פנימי בין פוסקי הלכה שתשובותיהם מצויות בספרי שו"תים (שאלות ותשובות) ובספרי פסיקה. ספרה של עיר־שי הוא מחקר בולט בייחודו בכך שהוא בוחן את דרכי השימוש במקורות

ההלכתיים לאורך הדורות בכלי מחקר ביקורתיים ובהנגשתם לקהל שאינו מצוי בשיח הפנים-רבני.¹

במבוא של הספר דנה עיר-שי בהטיות מגדריות בפסיקת הלכה. זהו פרק חשוב ומקיף, המאפשר למי שמצויים בספרות חז"ל לדורותיה להיחשף לחשיבה מגדרית, ולמי שמצויים בשיח המגדרי – להכיר את דרכי החשיבה המקובלות בספרות חז"ל. בפרק הראשון נידונות עמדות שמרניות, ליברליות ופמיניסטיות בשאלת מתן לגיטימציה להפלות. תחילה מוצגות עמדות הנובעות מהגדרת מעמדו של העובר, ומכאן – הרשות או האיסור להפלות. לאחר מכן עוברת עיר-שי לסקור את ההשתלשלות ההלכתית של הסוגיה. בפרק השני מוצגת התשתית במקרא ובפרשנות המקראית. בפרק השלישי מוצגת סוגיית ההפלות בספרות חז"ל ואצל פרשני ימי הביניים ("ראשונים").

אשר לעמדתם של חז"ל ביחס למעמדו המוסרי של העובר, יש להבחין במספר שלבים עיקריים: הראשון, עד ארבעים יום מתחילת ההיריון, שבו אין איסור הלכתי להפיל את העובר (אומנם ישנן גישות הלכתיות שאוסרות הפלה גם בשלב זה, אולם הן נדירות), המכונה בשלב זה "מיא בעלמא". השלב השני מתחיל ביום הארבעים ואחת להיריון ומסתיים עם תהליך הלידה. בתקופה זו מושווה העובר בספרות ההלכתית של חז"ל לאחד מאיברי גופה של האישה. יצוין כי השאלה אם "עובר ירך אמו" נתונה במחלוקת ארוכה, בהקשרים רבים, ומעולם לא הוכרעה בקרב הפוסקים באופן חד-משמעי. עם זאת, אלו הסוברים שמעמדו ההלכתי של העובר הוא כשל איבר מגופה של האישה, מסיקים כי כפי שאין אדם רשאי לחבול בגופו, כך אין אישה רשאית להפיל את עובריה – אלא אם כן קיימת סיבה מוצדקת או צורך מיוחד ומוגדר. השלב האחרון מוגדר מתחילת הלידה. מרגע זה לעובר סטטוס עצמאי, ויש לנהוג בו במשנה זהירות. אלא שגם אחרי תחילת הלידה, אם העובר מסכן את חייה של האישה – מותרת הפלה, ומוּחַל על העובר דין "רודף". אך משעה שיצא ראשו, אין יותר היתר להפיל, משום 'שאין דוחים נפש מפני נפש'. גישה זו מוצאת את ביטוייה גם בספרות ההלכה בימי הביניים.

הפרק הרביעי מציג את סוגיית ההפלות באמצעות דיון במהלכים הפרשניים החל מהמאה ה-16 ('אחרונים'). לאחריו, בפרק החמישי, נידונות ההכרעות ההלכתיות במאה ה-20

1 בדומה לספרה של נועה ששר (2020) על דיני עגונות "גברים נעלמים – עגונות במרחב האשכנזי, 1648-1850". הוצאת כרמל.

בפסקי הלכה בני־זמננו, תוך התייחסות להקשרן ההיסטורי והתרבותי, ולאופן שהקשרים אלו השפיעו על הפסיקות ההלכתיות של הפוסקים, שביקשו להתמודד עם התרחבות היקף ההפלות בחברה.

בחלקו האחרון של הספר, בפרק השישי, מנתחת עיר־שי את המהלכים הפרשניים שהציגה בפרקים הקודמים, ודנה בתפיסות הערכיות ובמשמעויותיהן המגדריות. הפרק האחרון מוקדש ל"דו־שיח הלכתי פמיניסטי", וכולל התייחסות אישית של המחברת. למעשה, כאן מוצגת האפשרות של פוסקי הלכה לראות את צורכי האישה ואת העדפותיה, ולהתייחס אליהם במכלול השיקולים שיש להביאם בחשבון בסוגיית ההפלות – כמבוססת על מקורות הלכתיים שנדחקו לשולי הדיון ההלכתי.

הספר סוקר את הגישות הפילוסופיות בנושא מעמדו של העובר ביחס לאם הנושאת אותו, ומציגן בבהירות, נדבך על גבי נדבך. בספר עוקבת עיר־שי אחר התפתחות העמדה ההלכתית לאורך הדורות בפסיקה השוללת את ההפלות, ומסתמכת על המקורות בספרות חז"ל המתנגדים להפלות בגלל נחיתות מעמדן של נשים. הכרעה הלכתית זו תעדפה את מעמדו המוסרי של העובר על צורכי הנשים, ובכך ראתה את תפקידה המרכזי של האישה בהבאת חיים חדשים לעולם, גם על חשבון רווחתה האישית. עיר־שי דנה במקורות שעומדים במרכז ההכרעות ההלכתיות בתחום זה, ומציגה אלטרנטיבה – על־פי פרשנות מגדרית, ובעקבות עמדות מתירות, ניתן לבסס לגיטימציה להפלות המצויה בספרות חז"ל. הכותבת מסיקה שאפשרויות אלה נדחקו הצידה לטובת עמדות מחמירות, שבמקורן היו שוליות במסורת התלמודית ובספרות הרבנית, ואילו בפסיקה בת־זמננו הפכו מרכזיות.

בספר ניתן הקשר מחודש ליחסם של חז"ל להפלות, שהוא בסיס לבחינת נושאים הלכתיים נוספים מפרספקטיבה מגדרית. למדנותה של המחברת בנושא זה והעמקתה בפרטי התשובות, הופכות את הדיון למדויק ומעמיק. חשיבותו המרכזית בעיניי בכך שהוא מתווסף למגמה שהולכת ומתרחבת – במיוחד מאז שמאגרי המידע ההלכתיים נגישים לכל דורש ברשת – שמסירה את החיץ שהתקיים לאורך דורות רבים, ויצר פער בין פסיקה ציבורית לפסיקה פרטית. ספרה של עיר־שי לא רק חושף את הנחות היסוד של חז"ל ועומד על חשיבות ההקשר שבו ניתנו, אלא אף פותח צוהר משמעותי דווקא למי שההלכה יקרה לו, לסלול בה נתיבים חדשים.

עם זאת, ולצד העיון המעמיק וניתוח המקורות ההלכתיים, דיון בתמונת המצב ההלכתית הנוכחית בנושא זה עדיין חסר. התמונה בשלמותה תתקבל לאחר קיומו של מחקר

איכותני, שבו באמצעות ראיונות עם נשים שביקשו היתר הלכתי לבצע הפלות ניתן יהיה ללמוד באיזה מידה מייצגות התשובות הכתובות את המצב הנוכחי הלכה למעשה. מלבד זאת, יש מקום לעקוב אחר הפער שבין פסיקות הרבנים בכתב ובעל־פה. לאור ניסיוני במתן מענה לשאלות בתחום זה, ישנן גם פסיקות רבניות מקילות ביותר. ייתכן שנמצא כי לאורך השנים השתמר פער בנושאים הלכתיים שונים, ובהם היחס להפסקות היריון. פער בין פסיקה פרטית, שרק מקצתה הועלתה על הכתב (בשו"תים), והללו אינם בהכרח משקפים את המצב ההלכתי "בשטח". מכאן אפשר כי השיח ההלכתי שנידון בספרה של עיר־שי משקף במידה רבה את השיח התיאורטי ולא את המציאות. פוסקים רבים במאה ה־20 מכירים את אפשרויות ההקלה שבהן דנה עיר־שי בספרה, ומסתמכים עליהן בפניות פרטיות.

המגמה המבורכת (!) במאה הנוכחית היא אכן לצמצם את הפער בין המענה ההלכתי הפרטי לזה הניתן בציבור ומועלה על הכתב, בין היתר משום שהמידע, גם על פסקי ההלכה שניתנו בפרטיות, נודע ברבים. גם במישור זה מהווה הספר תרומה חשובה לשלב הבא של הדיון, שבו המציאות הפרקטית, כפי שהיא באה לידי ביטוי באורח חייהן של נשים הכפופות להלכה, אך מקבלות מענה מפוסק שפנו אליו באופן אישי – תהיה נגישה ותהפוך לנחלת רבים, לצד ההלכה התיאורטית.

לסיכום, ספר חשוב זה, כמו גם עבודות נוספות של עיר־שי, סוללים את הדרך למחקר נוסף של ספרות ההלכה, שיעשיר את נקודות המבט שלנו ויעניק כלים מרכזיים נוספים לבחינת התפתחות עולם ההלכה לאורך הדורות מתוך פרספקטיבה פמיניסטית־מגדרית חדשה.

ד"ר טובה גנזל, החוג הרב תחומי למדעי היהדות, אוניברסיטת בר־אילן, ראש תוכנית המצטיינים "כרמים" של הפקולטה למדעי היהדות.

דוא"ל: ganzelct@yahoo.com